

КОНСЕРТ САЛОНУНДА КӨРМӨДИИМ ХАНЭНДӨ

Ханэнда һачыбаба Һүсејнов һаггында мән артыг бир дафа јазмышам. Бу, чохданкы сөһбәтдир. Бу, 1975-чи илдә олуб. О вахт һачыбаба Һүсејнов һаггында чох асанылгә јаздым. Бу ифаны сеvirдим вә јаза билмәк үчүн елә бирчә һәмн сеvик бас елади. Инди мән һачыбаба Һүсејнову даһа јажшы таныјрам. Онун сеvинчи дә, агрысы да мәнә даһа јажындыр. Тәбин ки, ифасыны о вахткындан даһа артыг сеvirәм. Анчаг инди онун һаггында јазмаға чәтинлик чәкирәм. Она көрә јох ки, о, бәлкә дә бүкүнүк ханәндәларимиз арасында әрүз вәзнили шә'ри сонә гәдәр дүзүк, самбаллы ифа едан јекәнә сәнәткардыр. Она көрә јох ки, һачыбаба Һүсејнов көзал тәснинларин бәстәчисидир, шүх гәзәллери, раван мүхәмәсләри олан бир шардыр. Она көрә јох ки, онун үрәјә јол тапан, дүјуглар титрәдән ифасыны ичәдән-ичәчә арашдырмаға өзүмү күчсүз сәјрам.

Һачыбаба Һүсејнов охујур. Бу охунун һансы аялариндәсә ичәримдән елә исти, елә мәһрәм һиссләр ахыб кечир ки, буну созла демәк олмур. Она көрә чәтинди јазмаг.

Фүзули шә'риндән данышыр. һансы мисраја чатандәсә, ковралыр, гәһәр ону боғур. Ади адамн архајымча, сәиктәчә өтүб кечдији бирчә сәтра заһиран сәрт көрунән бир инсанн бәләчә көрпә сәмиимјјати илә һейранлыгы, һейрати, гәһәри мәнә шүбһәсә ки, тә'сир едир. Она көрә чәтинди јазмаг.

Гыр илки ханәндәсидир. Ону радиоға чох ешитиншәм, телевизияда көрүшәм, ел шәһликлариндә көрүшәм. һалә индијәнчә ону бәјүк бир концерт салонуна да'вәт елвјб охутурмајыблар ки, мән дә көдәм бахам. Көрәм ки, о, сәһнәдә нечә олур, сәһнәдә нечә јешәјыр. Она көрә јазмаға мән чәтинлик чәкирәм.

БИР ДӘ ТАНЫШ ОЛАГ, УСТАД

«Һүснүнүн шовғу кими мөһрдә маһ олмәз имиш, Бахыб ол әјнәјә етмәмәк аһ олмәз имиш. һалә дә һачы мөдир дәрси-дәбистан охуја, Чалшыб һәр охујан Молла Пәнаһ олмәз имиш».
Һ. Һүсејнов.

О, тәләбаларинк чох сеvir. Онларн концерт афишаларындакы шәкилларинк, ири, гырмызы һәрфларлә јазылмыш адларыны корәндә сеvинчдән көзләри јашарыр. һачыбаба Һүсејновун өзүнүн белә афишалары олсајди јетирмәләри нечә сеvинәрдиләр! Буну һалә көрмәмишәм. Она көрә чәтинди јазмаг.

«Тәлејимдән чох разыам»,—дејиб күлүмсүнүр һачыбаба мүәллим. Анчаг бу сөзләри дејә-дејә сәсиндән кечән көдәр мәнә әјрә шеј дејир. Одур ки, үрәјим истәјән кими јазмаға чәтинлик чәкирәм. Бәлкә дә көләчәкдә јаза билдим. һаләликсә, бачардыгым кими јазырам. «Онда нијә јазырсан!»—демә, охучу дост. Јазмаја дә билмирәм ахы! Мәним үчүн инди бу сәнәткарн әсл дәјәрини, әсл гјмәтини вермәк чәтиндир. һачыбаба Һүсејнов елә көзал ифачылардандыр ки, онун әсл дәјәрини чох-чох сонралар даһа әјдән корәчәк, әсл гјмәтини чох-чох сонралар вермәк истәјәчәјик.

Өмрүн бу чагында дә һачыбаба Һүсејнов һәмншә тоза бир шеј ојрәнмәк ешти илә јәнән сәнәткардыр. Одур ки, ифасы һаггында дејилән һәр тәнгиди гејди сеvинчәк, миннәтдарлыг дүјүсү илә гаршылајыр. Белә бир көзал сәнәткарн миннәтдарлыгыны ешитмәк илә һәр кас үчүн хошдуру. Бәлкә елә бунә көрә онун ифасы һаггында һәрдән-һәрдән мятбуат сәифәләриндә тоңгидә гејдләр көрүнүр! Бәс нијә сәнәтини чандән сеvдиримиз һалда, индијәнчә онун һаггында ојкүлү демирәм, һеч олмәзә тугарлы тәсвири јазылар гәләмә алмәмишгә! Шәхсән өзүм, «һалә онун һаггында јазмаг мәним үчүн чәтиндир, һалә вахт вәр»—дүшүнүшәм. Ахы нәјә һалә вахт вәр! һеч олмәзә инди бу сеvинчи ондән әсиркәмәјок.

Бу свин гағысыны ачанлар ичәри кирән кими дәннәз әтри, балыг гоу-хусу, йосун раһиһәси дүярдылар. [Едәнкилар оҗәнчәлидирә]. Дәннәз бу свин чорәји иди вә чорәји дәннәздән чыкып бир әккәиз ушаг дун-јаја иоз әкмишды. «Бу дөли дәннәз гурбан олум! Чөрәк ағачымызды, Буну һәмин он сәккиз ушагы атаһы һусејнәли киши дәјирди. Вә тез-тез дәјирди. Нәр дәфә аталары белә дедикчә, о свин көзләри чыкча-чыкча нечә олур ки, белә гурр галыр! Бу гәрбә суалын дәннәзны о ушаглардан јед-дисин тәлди. Чүнки онларын једдисин бојуја билди вә бојудукчы дә агыллары сөз кәсди. Ата-баба јолу илә кетсәјдиләр, кәрәк о ушагларын һәмисы дәннәзчи олајды. Бирчәһи олду. Өзү дө онун сәчдији дәннәз ата-сынын гәјиг сурдүју, тор атыгы, сәјрә далдыгы дәннәздән дәјилди. Бу, әјри дәннәз иди. Бу, мугал дәннәз иди. Бу, дәрин, бу әнкин дәннәз үз ту-ланды һачыбаба артыг илк кәнчлијини архада гојмушду. Јашы отузү һа-ләмәшди. Вә одур ки, тәрәддәдә ичидәјиди: «Бундан соңра кәлјәја билә-чәмә!» Өмрүн отузунә чатачтада һәр шәји тәздәдән башлаһаһыды һачы-баба. 1945-чи ил иди. һачыбаба һусејнов Әһмәд Бакыхановун ансамблы-на дәвәт едилмишди. Һәлә охумурду, аңач инди бу мугал дәјилди. Мугал олан бу иди ки, һәһәјәт, һачыбаба илләрлә үрәјиндә гоурлан, она раһәтлүг вәрмәзән мушкул бир мәселәнин һәлләнин тапмышды. Өмрүнү бирјоллуг муһсин илә бағлаһагы гәт етмишди. Узун илләр боју үрәјиндә оху-дугу һәһәләри, мугаллары даһа так өзү үчүн јоқ, һаһы үчүн охуја биләчәкди. Кеч башлајырды. Үрәјиндә үмид, әрзу, истәк чох иди. Лап чох иди. Аз соңра о, мугал дәннәзиндә дә баш вурачады. Һәләликсә, ән чәтин әддим атылмышды. Артыг о, бу дәннәзин ләпдәјәһиндә дәјәнмишды.

**БУ СӨНБӘТИ БИР АЗДАН һ. ҺУСЕЈНОВ ӨЗУ ДИВАМ ЕТДИРӘЧӘК.
ҺӘЛӘЛИКСӘ, ӨМРҮН О БАШЫНДИН БИР НӘЧӘ ЈАРПАГ**

Бир јәј ахшамы иди. Дәннәз елә сәкит иди ки, дәјирдин јәтыб вә кө-јүн үзү долудуја үлдузла. Өввәл јаз дилләндә:
— О үлдузлардан бирини гопара биләрсән!
...
[Үрәјиндә фикирләшди ки, бир фәрри бој-бухунуһүмүз дә олмады әһки-мизи узадыб үлдуз дәрәк].
— Балкә бир маһны охујасан.
...
[Һа дүшүндү, јәдына «Сәндән мәнә јәр олмазәдән әјри бир шәј дүш-мәди вә бир аз дә буна дилхор олду»].
— Онда мән кетдим.
...
Бир јәј ахшамы иди вә әһвалат вәгә олурду Чәмбәркәнддә. Бир јаз иди, бир оғлан. Биринин једди јашы варды, биринин алы.

...Сәһил бағы онда табин ки, белә дәјилди. Инди јашыллыг чохду, ағачлар чохду, ора кәдиб-кәлән адамлар чохду. О вахт лимана јан алан, лимандан Хәзррин үфүлгә гоушан тәрәфләринә бәш алан кәмилар чох иди. Вә бир дө һәр ахшамүстү дәннәз чыхан гәјиглар варды. О гәјиглар чох јарашыглы оларды. Һәр гәјигын өз гәрмончусу, дәфчиси, хәһәндәси. Вә кәфләрини бир аз дә көкәлтәләк истәјиләр мннордиләр бу гәјигларга. Дәннәзи сәјр еләјә-еләјә гәјигчыларын чыльсындан, охусундан фејзиб олардылар. О балача оғланын ата тәрәфи елипкәл дәннәзчиләр иди. Ата-сынын, әмкинсин гәјиглары варды вә башлады о да бу гәјиг кәһинтиндә атасына, әмиһи ушагырына јолдашыг еләмәјә. Јәвәш-јәвәш јәддәшынә чох маһнылар һолду.
...Сәһра јәнә јагыш јағды вә о, гыззә деди:
— Истәјирсән маһны охујум!

— Јоқ, маһны истәмәйрәм. Сәһни әдин ијә беләди! Өзүн балача, әдин гоча.
...
[Һә илләһ еләди бир сөз тәпа билләди вә она севинди ки, нә јәхши бу күн көј үлдузсузду].

Охучу үчүн мәлүмат: Јашын индики чагында бә'әзн һачыбаба һусејнов елә унудулмуш халг маһнылары охујур ки, өзү дө мәәттәл галыр, нә тәһәр олуб бунлар јәдидән чыкмајыб. Ахы бу маһнылар онун сәккиз, доғгуз, он јашынын хәтирсидир.

«Дурна», «Ики кәми кәлир Ләнкәрән үстә», «Бир дәјән дур»... нечә-нечә башга ширин нәғәмәнин сөзләри, муһсинләри илләрини о тәјиндә га-лыб бирјоллуг итә дө биләдри. Аңач һ. һусејновун һәфизәси о маһны-лары јашадыб вә бүкүн һәмин маһнылар һәмимыззә ләһзәт вәрир. Өзү дө о маһнылары һ. һусејновдан соңра башга муһсиниләр дө өз репертуар-ларына дахил едиб. Аңач тәк ити јәддәшлә чәтин ки, иш ашадји. һ. һусејновун шәһирлији, классик шә'ри көзәл билмәси дө дағдына јәтир. Гыр ил, әлли ил бундан ирәли ешитдири бир маһныны јада салыр. Көрүр муһ-синг көзәлди, сөзләри чәһинә јәтмәвр. Беләдә о көзәл мелодияны дады вә сөзләрлә гоушдурур. Һәр шәј јолуна Дүшүр, Беләчә, халгын јаратдығы даһа бир ички «Бәрәт газыһар». Јени, даһа көзәл сәһләндикә һәјәтә до-нур. Мәселән, бир «Ај дүјү» дәјилән бир маһны олуб. Сәјләјиләр ки, ону вәхтә илә әдә инди һеч кәсә болли олмајан бир ел нәғәләри, фәт вәрә-вәрә узәгләшән кәмиларә баха-бахә охујурмуш. Сөзләри бәјагыдыр. Одур ки, соңра даһа о маһныны охујан олмајыб.

Јарпаг үстә бир гүш кәлир,
Гәһәди вурулмуш кәлир.
Сәһни о гәрә көзләрини
Мән јазыға нә хош кәлир.
Ај дилбәр, дур кәл, дур кәл.

Мәһин әдынды кәнчәли,
Дәрдиндән олмушам дөли.
Бахышынды чәһлар алан,
Көзләринди сүрмәли.
Ај дилбәр, дур кәл, дур кәл.

Бу елә һәмин маһныды. Интәһәси һачыбаба һусејнов сыгалында. О муһ-син бу сөзләрлә гоушугда елә јанышыглыды ки, бир дәфә дилмәкчә дојмаг дә олмур. Сәһт достларындан бири јарызарафат, јарычанди, әм-лә еһлиндә там һәһәтгәт олан бу сөзү елә јәхши дәјиб: «Гәрдаш, тәздәдән дирилтдијин, чәһландырдыгын маһныларын савабы елә бәсди сәнә...»

* * *

...һусејнәли кишинин гәрмон чалмагы варды. Һәрдән хырда-хырда чәлар, охујарды.
— Јенә киһисән, көзүнүн сүјүнү ијә ахыдырсан! Пәһләванлыг еләјир, пудлуг дашы диши илә галдырыр, әлләри көр нә бојдәдир. Нә ишди, билмирәм, бу ушаг јаныгылы сөз еһидән киши долухусунур.
Бабат сәси вәр. Аңач бундан хәһәндә дө олмаз. Өз охујугуна јар-да башлајачаг ағлаһага. Белә базурутла белә јуза үрәк һардады онда! Кәрәк ону елә бир сәнәтә үрчәк еләјек ки, бир аз үрәји бәркәһи адм үрәк һәддинә дүшсүн. Зәһпынын баласы мәктябнә дө охујуб ушага чыкмады. Бил-мирәм бунун ахыры нә олачак.
[Охучу үчүн мәлүмат: 1928—1933-чү илләрдә һачыбаба һусејнов беш ил мәктябә кәдиб, јазы-позу өјрәниб. Мүрәккәб мугаллары, әһлән классик поезиямызы дәриндән билән, көзәл гәзәлләр јазан, кәһиш дүңкәкөрүшлү,

Солдан: Н. Хусејнов, Б. Мансуров, В. Мелкумов.

чоҳ марағлы мұсаһиб олан һачыбаба һусејновун вур-тут беш синяфлик тәһсил ияр. һәр охуан Молла Понаһ олладығы киһи, һәр охумајанда да белә савад аз-аз рәкст мөһин шејар.

Атасы ону апарыб гојмушду фабрик-завад мәктәбине, чилинкөрлик ојраныа. Бу мәктәб Парис коммунасы адина завадуң узандыајды. Олуր ки, иктисад алаң киһи беләди елә һәмни завадуң ишлама, һәмн иәлләри гызылды» дејирди. 1933-чү илден 1940-чү илә гәдәр орда ишлади, чилинкөрлик етди аз бирчә дафа да олсуң бирчә агыз белә охумасыни ешидан оламы. Аңаг һачыбаба һәр күн охујурду ва охумајады ишлаја бимәлди. Урајнида охујурду. [Буну өзү дејир, сун'и бәдилик хәтрине мән үјдурмурам].

Сора мұһарибә башланды.

Н. Хусејнов һағында бармағла сәјмлачаг гәдәр аз олан јазыларын биринден парча:

«Һачыбаба да чәһәја јолланды. Дојушләрдә олду. һәр гырпымын-дан олум сачан кеңә-күңдүзләр јола салды; Јери дүшәндә дојучу јолашларынны гәһбини да ачды, севкилисини һәсрәти илә алышыб-јанан һәмсәкәр достуна «Секаһ» охуду, бајагы чағырды. Вәтәниһизни кәјләри-диндән ачы дуһан чәкляндә о, доғма Баняға тајытды».

[Охучу үчүн мә'лумат: һачыбаба һусејнов чәһәдә олмајаыб. Броила мұһарибәнин ахырындак Бәкида сәхламишды. һәрби сурәт дүшәлдирди.

Һачыбаба мұғаллим дәмәшһәр ки, бир дафа күчәдә мәнн бир һәфәр сәхлади. Табрик елади. Дејди: «Мән нечә илләрди сәни охумағыны аз-лајрәм, ләззәт алырам. Дүнән да радиода концертине отуруб гулаг асыламы. Көзал охујурдуң. Аңаг сән бир шеј дејим, иңчимә, һансы муғаматдас «гуш» јерине «куш» охумасан. һачыбаба мұғаллим буну да дејур ки, һәмни о адаманы гулаг асдығы концертдә мән охумаышдым. Тәл'әт Гасымовун лент јазылары сөсләнишди. Бу заваллы һеч мәнн сә-

һә сими танымырмыш әмәлли-башлы. Сейд Әзимдән охудуғум «Күш гыл еј ки, бијирсиң өзүң вағдиң-кар» мисрасында «кушу» да көјдә үчәң гүш һесаб едибмиш. Санактар гүјмәт вәрмәк үчүн көрәк ону дәрнәдә таһјасин, баша дүшә, урајни көрә биләсан, охумағына көчмүш дүју-ларыны һмс еләја биләсэн».

БИР СИЗ ИДИЗ, БИР МӘН ИДИМ, БИР ДӘ...

...Һә, бир да бир балача радио иди. һачыбаба мұғаллим сәһбәтиһиздә вара вәриб дигатла гулаг асырды. Күнорта концертти вәрирдиләр. Сәла бәзыб деди ки, һајыф гуртар, азыһынчы мәһнәдә вә елә бил диктор онун бу сөзүнү көзләјримиз: «Күнорта концертни диллодиниз. Сизә төғдиң етајимиз мусиги чәһкиһидә хәндә һачыбаба һусејнов, респуб-ликаның әмәкдәр артистлары Теймур Мустафајев, Баба Мирзәјев, Илһам Гүнијевә вә Јалчың Разаддини кәләры сәһпәндир».

— Радиону ишикләриндән чоғ расызам. Чоғ сәғ олсуңлар. Көрүрсән, әди сөзүн, дејилишин өзүндә да һөрмәт сәхлајырлар. О гәдәр адлы-санлы дүғәнин әрасында мәнни адымы әвәлдә чәкдиләр. Јаш артаңдан сәнаг белә шејләрин о гәдәр да мұһүм олмамаасына мөһим әмин олсан да, адама нәсә чоғ тә'сир еләјир.

— Устад, хәндәлдијә башладығыныз вахтларда ик дафә но оху-дуғуну хәтырләјирсиңизми!

— Охумаға 1946—47-чи илләрдә башламышам. Башламышам дејәндә ки, һәлә о вахтлар хәндәллик еләмирдим. һәрдән мәчһисләрдә үз вү-ранда охујардым. О да хәндәдә олмајан мәчһисдә. Бир дафә Баня көлд, сәһриндән бириндә тојдәјдыг. Бир мәшын кәлди. Гурбан әмиң дүшдү, сәһра да Зүлфу, Зүлфу илә һәлә таһшылығы јох иди. О вахт Зүлфү дејир-ләр ки, бәс бу чәһәдә да јашы охумағы вәр. Тарвагга елади ки, охујуң. Охујардымы һеч! Сәһра гәдәлмы Зүлфүңуң гарышысында. Гурбан әмиң дә чоғ тәһдә елади. Охумадым. Мән һәлә кәчлијимдән Зүлфу Адыкәзәло-пун сәһнә әшиг идим. 1938-чү илдә онуң оламы [јазылышы бир вәл чы-мышды. Та о вәла гулаг асмагдан јорулмаздым.

Мұһарибәдән әвәл белә бир әр чымышды ки, ким ишә он беш дәгигәдән артыг кечкисә, ишдән харич едилдири. Чилинкәр ишләдиңи вахтлар иди. Бир күн радиода Зүлфүңуң концертини вәрирдиләр. Концерт кәдир, мән дә бу сәһнә осури. Алма јардымдан чымышды. Концерт гү-рәндән сәһра бир да ону көрдүм ки, еј дади-бәд, ишә нечимишәр. Заваддан чыхартајдыр мәнн, Миң-үз ә ишәс гәлдим. Сәһрә бәјүк хәһиш-миннәтлә тәздән Јерләм Борла олунду. Аңаг сөзүм онда дејил. Дәмәк истајим олур ки, бу сәһә рәздән истаји идиң.

Бәли, бәјүк дејидим шәһидә Зүлфу илә беләчә таһшы олду. Зүлфу о вахтлар мусиги мәктәбиндә дәрс едилди. Бир күн мәнн чәғрәтларды јанына. Онун вәлдәк «Растрны» о гәдәр гулаг асымышды ки, олдуғу ки-ми јамсылајырды. Хәлиш етди ки, охујуң. Чәсарәтин чатмады јәнә онуң гарышында охумаға, Дејди: «Сән мәннән чәһиң, оху. Дејирләр «Растрны» елә мәннән киһи охујурсан». Охуудуң. Чоғ јох һә. Елә бир-кир әғиз. Мән охујан киһи Зүлфу әхди-иетди күләмәдән. Дејди: «Шитишимди, аңаг белә охшадә биләчәңни һеч ағылма котурмаздым». Сәһниһиз-тәһбириндә дә ки, ошарлығ вәрды, устад бу бәнзәһиңә ләп һейрән гәлмишди.

Бир күн јәнә Баня кәндләриндән бириндә тојда идик. Әвәл ону дө-јим ки, Бәкының үч-дәра парә кәндә вәр ки, орда Зүлфүңун охумасын-дан өтрү әлдән-әјадан кәдәрдиңәр, мәфтуну идиләр онун. Бирн бу кәнд-ләрдән Чорат иди, Бирн Биһә иди. Бирн Нардәран иди, Бирн Күзәд иди. Мән дејән әвәләт һәмни бу Нардәран гәзәбәсиндә баш вәрмишди. Миң әкәң гәрдаш вәрды. Икисини дә тоју бир күндә иди. Тоја Зүлфүңун чә-ғырмышыларды. Мән да кәһрәт дәстәсиндә идиң, әрнү кәлишимди. Јәди-мә дүшүшкән ону да дејим ки, вә кәндләрдә Зүлфүңуң о гәдәр сәварди-лар ки, әһд еләјирдиләр... олғунуз олсуң, адыны Зүлфу гојаг. Бәли, Зүл-фу о тајда охујурду. Нардәранда һөрмәтлә адмалардан олан бир һәфәр.

о ела инди да дурур, һамин тојун сәрпәјисы инди. Дема Зулфу ила күсүп илмис. Дај барышмаг үчүн бундан јакшы мағам олмазды ки. Дедиләр: кет ды охумага. Даһа буну дејте билмирәм, гәһәрәһәһәм. Зулфу башла-јакшы охујурау. Анағ «Орта сәһәһи ело ширин охујарды ки, әдәмий мән, на мүсирмиәз олан ханәндәләрин һеч бири ону ешитмәһишдик. билмирәм ону һардан тапмышды. Башлады ки:

Дилбәр, сәнин ол күлшүнү күлзәрына гурбан,
Он дорд кечәлик ај токи рухсарына гурбан,
Әри гашына, түрреји-тәррәрына гурбан,
Сүзкүн көзүнә, нәркис-хуммарына гурбан.

Зулфу Адыкәзәлов ки, гарабагы инди, буну Гарабаг ләһчәсиндә бир аз да ширин дејирди:

Дилбәр, сәнин ол күлшүнү күлзәрына гурбан,
Он дорд кечәлик ај токи рухсарына гурбан,
Әри гашына, түрреји-тәррәрына гурбан,
Сүзкүн көзүнә, нәркис-хуммарына гурбан.
Еј сәвилки јарым,
Еј түрфә икарим,
Сәһсан күл үзәрым,
Јох сәбур гәарым.
Хәллагына, пејғәмбәрингә, танрына гурбан.

—Һачыбаба мүәллим, инди до билмирсиз бу ше'р кимидир!

—Јох, мүәлифини һәлә до билмирәм. Билриси, габаг муғамда гәл-шә'р охујанда тахаллүс демәздиләр.

—Бу чығалы мухаммәси Дәһи Бәбир адлы шәкили бир ел шаири јазы-бед. 1928-чи индә Сәһман Муғамз ону «Ел шаирләри» китабында илк дафә чап еләјиб. Сән бәндә тахаллүс до вәр шаирин. Истәјирсиз дејим.

—Әлбәтте, истәјирәм. Елә һәрәдән бир сөз ојрәнә-ојрәнә бу мәртә-бәјә јетишмәһишким!

—Чүн дәрдим олуб рузи-әзәлдән, сәнә ма'лум,
Мөвзун бәјәтәјла гәзәлдән, сәнә ма'лум,
Јодур үзүмүн фәрги хәзәлдән, сәнә ма'лум,
Чәкмәз әһин үшәгә көзәлдән, сәнә ма'лум.
Еј дилбәри-тәһназ,
Еј сурәти-шәһабз,
Етәһ Бәбирә нәз,
Мал ол мәнә һәмрәз
Хәллагына, пејғәмбәринә, танрына гурбан.

—Чох хәһиш еләјирәм, сәнә буну јазыб вәрәрсиз мәнә. Буну охумаг чохданкы әрзүмдур.

—Јазарам, әлбәтте ки. Үзр естәјирәм, сизи мәтләбдән узаглашдыр-дым.

—Һә, охуду. Мән өзүмү сәһләјә билмәдәм, козләрин јашарды. Мәнә дедиләр, сән до бир ше'р оху. Но илләһ еләдим ки, мән охујан дејиләм, мән ханәндә олмајан мәчлисидә охујурам, олмады. Зулфу өзү до тәкид еләди ки, оху. Мән до Ваһидин бу гәзәлини охудум:

О чан әлан нә билир, ашитин пәнәһи нәдир!
Она бу һүсүн верән, гүдрәти-иләһи нәдир!

Бу мәшһур гәзәл инди. Ону чох ханәндәләр охујардылар. Мән охудум. Зулфунун бир адыты варды. Елпаскисы көзүнүн үстүнә чәкиб мә'налы-мә'налы бахарды. Јәнә һәлә бахды. Јә'ни: «о созуи габагында бу нәдир оху-јурсан!»

Мән бу сәнәтдә өз-чох ол ојрәнмишәмсә, Зулфу Адыкәзәлова, Сејидо, Әһмәд Бәһкәһанова борчулүм. Соңралар 12 ил Бәһрәл Мәнсурула јолдашлыг етдим. Онун бүтүн нәсли мүсикчин олуб. Тәһби ки, өзү до муғамы јакшы билир. Ондан да чох ше'р ојрәдими. Мән һәггыны демәлијәм.

Һеч јадымдан чыкмаз. Гошулулуғуңда Гәһман адинда бир еглан варды. Тар ојрәндим. Мәшһур сәнәткар Мирзә Мәнсур Мәнсурувун јанына кәдиб дәрс аларды. Тез-тез кедардим олара. Охујарды ки: «Мәјәзи-әсли нәсәб, өз кәрдиш доврән зәрәст». Сошурардым: «Бу нәдир!» Дејәрди: «Үшәгә», Бәлә-бәлә илләр боју билмәдјиким ојрәнмишәм, ојрәндимчә до бу сәнәтә һовәсим артыб. Бирчә сәз бәлә ојрәндими адамда до һәмшәк миннотдар олмушам.

—Һачыбаба мүәллим, сиз Фүзулинин, Сејид Әзимин, Мирзә Әбдул-хәли Јусифин, Ваһидин гәзәлләринин чох охумусунуз. Хәһиш едирәм, Ваһиддан бир хәтирә дејим, шүбһәсиз, данышыласы сөзүнүз чох олар. Чүнки онуна бирчә чох отуруб-дурмусуз.

—Бәли, еләдир. Мән Ваһиддә әксер шәһликләрдә, мүсиги мәчлис-ләриндә бир јердә олмушам. О вахтлар мән һәлә ше'рә тәзә-тәзә һәсәс еләјирдим, јәздәгим бир дана, јарым дана гәзәл до Ваһидә кәстәрмәјә нә чәсарат еләрдим, нә до рава бәләрдим. Бир дафә филармонијанын багында раслашдым. Фүзули бир тәхәкс вәр, ону тәзә јазмышды. Дејди: «Сәнин охумагына фикир вәрмишәм. О бирләрә исибәтән өзүң вәзиндә олан ше'рләри бабат охујурсан. Бәлкә бу тәхәкс до охујасан!» Вәзәгә өзү бир-кичи дафә охуду, мән тәкрар еләдим. Сәһләрини дүзәлтди. Соңралар мән о тәхәкс охудум да, ләнтә јаздырдым да.

Рәһмәтлик Ваһидин бир сөһбәти һеч јадымдан чыхыр. Јери дүшндә төлбәләринмә до данышарым. Дејирди ки, һачан Мирзә Әбдулхәли Јусифкә кедәрдим, мән ичәри кирән кимим галхарды ајага. Дүхү мәнә биртәһәр коләрдди. Мән чаван ушга, о асгагал, һөрмәтлик сәнәткар. Бир дафә дедим ки, устәд, даһа сизә кәлмәјәчәм. Тәәччүбләнди: «Нижә!» Дејди: «Чүнки һәр дафә коләрәм, әзјизәт вәрирәм сизә, ајага дуррусуз, зәһмәт чәкирсиз». Күлдү: «Бәлә, мәним ајага дурмағым бош-бошуна дејил ки, сәнә әдәб ојрәдирәм. Бәлә еләјирәм ки, гулагында сырга олсун. Боју-кичик һөрмәтини һәмишә сәһләјасан».

Чәј кәтирдди. Дејди: «Бир мисра дејәчәјәм. Мән бу стәһаны ичб гур-тараначан икинчи мисраны дејим, дәмәдди, даһа Буларала колтә. Өзү до сәбрлә ичәчәјәм чафә, аралла. Сәни тәләсдирмәјәчәјәм. Мисраны дејди:

«Мин гәмим вардыр бирин миндан бир адом билмәјир»

Башлады чафә ичмәјә. Бир до ону кордун стәһан јары олуб, һәлә ағлыма икинчи мисра колмир. Мисраны дејә билмәјәчәјимдән горхумдур. Ондан горхурдун ки, дејә билмәсән, доғрудан да, ајағым бу евдән кәспләр, Мирзә Әбдулхәлигин сөһбәтләринин фәјзиндән мәнһур оларам. Елә чәј гуртарырды ки, мисра ағлыма кәлди. Дедим, гој она елә өз сөзү илк чаваб вәрим:

Мин гәмим вардыр, бирин миндан бир адом билмәјир,
Һәм бу бир гәм ким, мин әдәмдән бири гәм билмәјир.

Галды ајага, басды мәнә бағрына.

—Чәһәр Гәриҗад оғлу соғларым ки, әкәр шәһили Әлсәкәрни бо-засы мәндә олсајды, којдо үчүн гушу сахлардым. һеч олуну ки, һачанса үрәјимиздән бәлә һисс кечсин. Бах, филан сәс мәндә олсајды, мән до кој-до гушу сахлардым.

Бастөкар Н. Мәммәдов, Һ. Һусејнов вә Б. Мансуров «Раг» вокал-инструментал муғамыны нота язаркан.

— Бир дафа филармониянын бағында отурмушдуғ. Гурбан дағи иди, Сейид иди, Бәһрәл Мансуров иди, Хан иди. Дедим: «Ај Хан, но олар, сәсини үч күнлүк мәнә борч вер дә». Деди: «Нечә бәјәм, нејларсен!» Дедим: «Бир ахшәм башларам охумаға о зил муғамлардан, зил һавалардан. О ки, вар охујуб үрәјимн бошадларәм!» Хан деди: «Бәјәм мән охуја билмирәм!» Дедим: «Јоғ, ону дәмәк истәмирәм. Дәмәк истәдәјим одур ки, сән бу сәслә чоғ охумусан. Дојмусан. Мән үчкә күн охујуб үрәјимн бошадлағ истәјрәм!»

Еһ, әлбәттә, мәним дә әрзуларым вар. Мәндә бу охумағ һәвәси, охумағ ешти о гәдәр бәјүк иди, на дејим.

— һачыбаба мұалым, тәбиәт һәр шәји ағыллы, аһәндқәр јарадыб. Әкәр көзәллијин һамысы бир негәдә топланмыш олсајды, бәлкә һәр шәј белә марағлы, белә чәзибәдәр олмазды. Тәбиәтин көзәлликләри беләчә ән мұтәлиқ иушәләрә пајландығындандыр ки, һисәндә көзәллијә чәнәтмә еһтирасы дә әбәдијидир, түкәнмәздијид.

— Әлбәттә, еләдир.

— Ше'рләр, гәзәлләр сизин јарадычылығынызын әјрһлмәз бир һисәсини тәшкил едир.

— Бир дафа Әлибаба—Әлибаба Мәммәдову нәзәрдә тутарам, мәнә деди ки, сәнин валларын сәна биләр, лент јазыларын ғырыла биләр, позула биләр, аһағ ше'рләрин, гәзәлләрин ханәндәләрин дилиндә, муғамларын ичиндә һәмжишлик јашајачағ. Одур ки, доғрудан да, мән ше'рләрим өмрүмүн ән дәјәрли парчасы сәјирәм.

— Онда елә ше'рдән данышағ.

— Мән охумаға башладығым илк вәхтлардә Ваһидин гәзәлләрини оху-мушәм. Мәктәбдә көрәк әввәл биринчидә, сонра икинчи, үчүнчү, бешинчидә охујасан ки, билјини камил олсун, мәнимки дә белә олуб. Сонра башладым Сәбирин лирик ше'рлерини охумаға. Даһа сонра Сейид Әзиммә үз тутудум. Мәни һачыбаба еләјин Сейид Әзим олду. Мән онун ше'рини дәрк етмәсәјдим, онун ше'ријәтиңә нүфуз етмәсәјдим, но Фәзулини баша дү-шәрдим, на муғаматын сиринә вағиф олардым, на дә классик поезијаны ләзыми сәвијәдә гавраја биләрдим. Сейид Әзим:

Мовтк-чисманн илә санма мәним өлмәјимн
Сейидә өлмәрәм, алағдә сәсим вар мәним,—

дејир. Доғрудан да о, өлмәз бир сәнәткардыр. Фирудинбәј Көчәрли тәз-кирасиндә онун һағында дүз сәккиз сәһифә јазыр вә бәјүк мәнәббатлаз буну гејд еләјир ки, геј бизим азербәјҗанлы балалары билсинләр—Сейид Әзим һағизә, Сә'дијә бәрәбәр бир устадыдыр.

Мәним әһдим вар. Јолум Шамазы тәрәфә дүшсә, көрәк кедим Сейид Әзимин мазарынын дашыларын өпәм. Доғрудан да, мән она борчлујам. Мәни муғаматә мәрһәм еләјән мәнзә о олуб.

Инди ше'рләримин сәји 300-ү чохдан кечиб. һәлә ки, бирчә дәнәсә дә чап олунмайыб. Јә'ни ки, өзүм бу ишнр дәлиңчә дүшмәмишәм. Аһағ ханәндәләримизин нечаси охујур о гәзәлләрдән, мұхәммәсләрдән, тәт-мисләрдән.

— Бәлкә, елә о гәзәлләрдән бирини бүкүн охујасыз! Бунун башға мә'насы дә олачағ. һәним ше'риниз ишмү үзү көрәчәк. Бәлкә дә илк чап едилән гәзәлиiniz олачағ.

— Мұхаммас охумағ истәјрәм бир дәнә:

Чәмәлим истәдим көрәм, деди ки: «Олмаз!» Олмасын!
Нолар ки, сәндә, дилбәра, бу «олмаз-олмаз» олмасын.
Фәрағын әлдән алды бәс, нәдән ки, ихтијарымы,
Хәјалим ејләдикчә бил итирмишәм вугарымы,
Көрүнчә бир дә һусуну верәм дә һәр на варымы
Дедим. Деди: «Олармы бәс, көзәлдә һеч наз олмасын!»
Нолар ки, сәндә, дилбәра, бу «олмаз-олмаз» олмасын.

Чәмәндә бәргә-күл киши тәринди ичмә жаләләр,
Одур ки, колдунуң гушу едәр чоғ аһу-һалләр,
Тәрәһүм ејлә гашларын ачыб сәнәдә ләләләр
Дедим. Деди ки, ашығым көрәк сәрәфраз олмасын.
Нолар ки, сәндә, дилбәра, бу «олмаз-олмаз» олмасын.

Бәһәр фәсписән өзүн, чәһәм-чичәк бәһәнәдир,
Бүтүн сәнәпәларни көзү, үмиди күл дөһәнәдир,
Үзүндү ләлә-күл мәнә, чәһәндә күл дөһә һәдир!
Дедим. Деди: «Сәвән көрәк бу гәдр сәзбаз олмасын».
Нолар ки, сәндә, дилбәра, бу «олмаз-олмаз» олмасын.

Тәбиәт һәр нә истәсан, вериб өз ихтијарына,
Јәгин ки, хош кәлир көзүн көрүмәјән о танрына,
Нәдәнди сирини ачмасан бу дәрди кијил јарына
Дедим. Деди ки, һәр јетән мәнимлә һәмраз олмасын.
Нолар ки, сәндә, дилбәра, бу «олмаз-олмаз» олмасын.

Јанғылы колдунуң, көзәл, ләбиндән еһтијачы вар,
Бу дәрди нәзаләч үчүн билејди бәс әләчы вар,
Сызылајанлар ичра бир нәваја кәлими һачы вар
Дедим. Деди ки, һачыја дејин бодаваз олмасын.
Нолар ки, сәндә, дилбәра, бу «олмаз-олмаз» олмасын.

26 март 1972-чи ил. Јавор Келантерлинин 70 иллийна һаср олунмуш кече. Ј. Келантерли ва һ. һусејнов «Шикаста» охујурлар.

ајры сөзләрг дејил, саслар чатдырлар. Анчаг һачыбаба һусејнов оху-
дугу гөзалли мәтнинә даринди нуфус едр, хусусен, бөјүк Фүзуллини
өлмәз газалларини динләјичијә сөзбәсәз, кәлмәбәкәлмә сонсуз мәнәб-
батлә јетирә билрм.

— һачыбаба мүәллим, бу сизин ифаја верилән тиймәтләрдән биридир.
Јазычы Анарын сөзләриди бу.

— Марһум Әли Фәһим, Мирзә Чавад [о, педагожи институтда мүәл-
лим иди, классик ше'рғи мукамәл билрди], Әкрәм Чәфәр илләр узуну
мәнин һәм гәјгәкешим, һәм тәләбкар динләјичи, һәм тәнгјидчим олу-
лар. Бөјүк классикләримизин миң бир инча мәтләб кизләниш неча бөј-
тинин, неча мисрасынын неча сөзүнүн һикмәтинин мәна оилар ачылар.
Күчәдә кетдијин јердә бир дә көрүрдүм узәгдән Мирзә Чавадын сәси
кәлр. Мәни чагырды.

— Ага Мирзә Кәблә һачыбабабәј.

— Бәлә чагыран киим өзүмү јыгышдырдым. О саат билрдијим јәнә
нәсә бир негсаным тәпәб.

— О, Фүзули чәнәблары неча буйуруб! Дәһанин дејир, нә тәһәр олду!

— Булбул-гәмзәдәјәм, бағи баһарым сәнән.
Дәһану гәддү рүхүн, гөичәву сәрви чәмәннм.

— һә, бу башга мәсәлә. Буна беш. О, радидә охуудугу һеч зајды.
Мет ону поздур. [Тәчрүбәсиз вәхтарымда охушудум ки:

Булбул-гәмзәдәјәм, бағи баһарым сәнән
Дәһани гәдди рүхүн гөичәви сәрви чәмәннм.

Јә, Әли Фәһим кинајә илә дејрди:

— һачыбаба, о бадә дејрсен нејир!

О саат аилејирдим, дашы һәнсы бостан атыр. Фүзуллинин

Дил ки, сөрмәнизиң ол зулфи-пәришан олмуш,
Нола чүрки ки, асылмәсына ферман олмуш.
мәтлә'ли газалиндәки:

Дедиләр гәм кедирәр бадә чох ичдим сәнән,
Гәми-һичранә мүфид олмады ол ган олмуш.

мисраларина ишарә едирди. Дејрди: «Кедирәр».

— «Кедирәр», јох, әзизим, «кедирәр» де.

— Азы, китабда «кедирәр»ди.

— Елә билрисен, һәр китабда јазилән дүздүр!

Беләчә о наһил устәдләрдән сөзә гәдр-гимәт гәјмағы, һәр сөзүң
үстүндә әсмәји өјрәндим. Одур ки, көһнә лентләримдә бирчә дәнә бәлә
јаһлыш деддијим сөзү инди ешмәндә нечә күн өзүмә кәлә билмирам.

— Бизим халг мусигисини ән марәғли гәнадаларындән бири ајры-ајры
тағригәтләр, ајниләр, дини мәрәсимләрлә бағлы олуб, ноһоләр, мәрси-
нәлар, синәзәннәр, гәсгәдәләр чох гәлб тирәдән, чох чәлбедичи, чәзибәли
мусигиләр үстүндә охунуб. Тәбини ки, гәлбә јол тәпан мусиги сөзүн дә тәл-
ки күчүнү артырар, һәм дә о сөзләрин јаддә сахланмасына јардым едир-
ди. Заман чох шеји дәјишир. Инди о сөзләри охумаг нә јеринә душәр, нә
көнүл ачар. Бәс о кәзәл, о бирбаша үрәјә јол тәпан мусигиләр! Онларың
тәгсири нәдир! Сөз дини мәһијәтдә ола биләр. Мусиги ки, бәлә дејил.
Нижә о мусигиләри, о кәзәл бәстәләри јени мәтнләрлә бирләшидириб һә-
јатә гәјтармајар!

— Бу саһдә һәлә вәхты илә Узејир бәј чох фәјдали ишләр көрүб.
Адичә бир мисал дејим «Лејли ва Мәчмундә».

Аһ ејләдијим, сәри-хураманын үчүндүр,
Ган ағладығым гөичәји-хәндәнин үчүндүр.

Мусигини бир аһлыг јада салын. Бу сөзләрлә вәһдәтдә көрүн нә гәдәр
көзәлдир. Анчаг вәхты илә һәмни мусиги үстүндә Имам һусејнин икнини
оглу Әли Әкбәр һәср олунмуш:

Аләм нијә бәс олмады виран, Әли Әкбәр,
Ол күн ки, сәни салдылар атдән, Әли Әкбәр!

мисралары илә башлан һоһә охунурмуш. Узејир бәј о тәрәвәтли мело-
дијаны чохдән оғур кечмиш сөзләрин Буховуздән азад дејиб Фүзуллини
көнүл охшајан мисралары илә бирләшдириди, јејкидән мусиги хәзинәлиәз
гәјтарды.

Масәлонини башга тәрәфи дә вар. Азы елә һәмни мусигиләрин озләри
дә вәхты илә дин хәдниләри тәрәфиндән халг мусигисини хәзинәсиндән кө-
түрүлүшүдү.

Бу истигәмәттә мән дә аз-чох иш көрүшүм. Шәбәһи тәмәшалары һа-
ғындә ешмид-билриси. Орада бәлә бир епизод оларды. Додағлары су-
сузлуғдән чәдәр-чәдәр олмуш чәнәби-Ғасым Имам һусејндән су истәјир:

Атәши-әтәш солдурур мәни
Кәр нә лабләрим гөичәвәш, әмү,
Дур тәдәрүк ет, бирчә чүр'ә су,
Әл-әтәш, әмү, јандым әтәшдән әл-әтәш, әмү.

Инди бу сөзләр кимә пәзынди! һеч кимә. Охујум гунаг асын. [Оху-
јур]. Көрүсүзүм, мусиги нә гәдәр козодди. Буну мән, Ағасәјид оғлу Ага-
бадан, муғаматын, мусигинин сирларини өјрәниш, сонрлар моллалыг
едән Абдулла адлы [әшүһур рәғгәс Әлибәлә Абдуллајевин атасы] чох
көзәл сәсли бир нафрини динлиндән ешиттишдим. Вәхты илә олуб еј
кирминчи илләрдә, дәмкјролуңу, Биналары үчүрдүрмушлар ки, бәс нә
вар, нә вар буну капиталист тикиб. Пролеткучүлүгү дејирәм. Инди дә
бу мусиги кәзәлдисә, нијә ондән истифадә олонојај! Чох дә һачанса, о
көзәл мусигијә нәлүнасиб сөз јәлишдырылыбымыш, вәхты илә о көзәл му-

сигини ноҳола дондариблармиш. Бас биз нија о мусигини козал бир халт маънисына чевирмәжак! Һәр шеј ки, сөздан асылдыр.

Өзүм сөз гошдум. Бу мелодија устда охудум. Һамы бәјәнди. Инди маъдан башга неча мугәнни ону сева-сева охуғур. Һеч кимин да аглына белә кәлир ки, бу зәриф мусигија һанчасә ајры сөз јамағ едиялбмиш.

Јар белин ичә, лабларин гонча,
Ашиги-зарын севдасы сәнсан.
Бир којәрчисән, тели чин-чисән,
Күллү күлзарын шејдасы сәнсан.

* * *

Көрәндән бәри, сәни, еј пари,
Мафғуну олмуш, диванә конлум.
Сән һәр кәләндә, назла күләндә,
Һәсрәтлә чыхыр сәјранә конлум.

* * *

Шәһладыр кәзүн, шириндир сөзүн,
Өглини алды о лапа үзүн,
Кәлди назлы јар, кетди интизар,
Чаван омрумүн баһары кәлди.

Көрүрсүзмү, бу сөзләрдә бирләшәндән сонра санки мусиги да бир аз шухлашыб. Мәрмәр, мәрмәрди. Ону јонуб гәнирсиз бир кәзәлин һеј-кәлини да дүзәлтмәк олар, елә адичә даш кимн тозун-палчығын икнә атмағ да олар. Асылды адамннан. Јахшынын ардынча кетмәјә икнәмыз варкән буну нија етмәјәк ки!

ӨМРҮН БУ БАШЫ

...Троллејбус чоҳдан дајанымышды. Ва гәнадарыны ашағы салыб елә санкт дајанымышды ки, дејирдин бугүн тәрләмәк фикри јохдур.

Бир ағсағгал киши иди, бир ағбирчәк гадын, јанашы отурмушдулар ва һәрәси оз әләминдә иди. Өввәл гадын дилләнди:

— Тамымадын мәни!

— ...

[Чох бахды, хатырлаја билмәди: «Јәгин телевидзијада көрүб мәни, ја да гоншуларымызданды»].

— Бәлкә бир оларә дејәсән, бу троллејбус һәрәкәтә кәлсин.

— ...

[Рәһмәтлјин гызы елә билир охујуруг дејә һәр шејә гадирик, һамы бизим сөзүмүзлә отуруб-дурур. Дај демир, һеч сәнетини өзүндә чох истајдјимизи еләјә билмирик].

— Онда мән кетдим. Пнјада кетсәм, бундан јахшыдыр, козләмәјә сәб-бирм чәтмыр.

— ...

[Бу сөзә диксинән кими олду. Гадына зәндлә бир да бахды. Тамыды ону. Тамыды. Ва о да дуруб дүшдү...]

— ...Истајирсән такси сахлатдырым.

— Јох, лазым дејил. Епо-белә кедәк, сәһбат еләјәк.

— Јадында, адымы бәјәнимдин! Дејирдин гочә адыды. Көрүрсән. инди кәлиб дүшүб јеринә. Бәлкә јенә дејәсән ујғун кәлир.

— Јох, инди јашына ујғун кәлир, ишинлә, зәһмәтинлә ујғун кәлир адын.

Һ. һусејнов:

«Чан јетди ләбә, ләб лаби-чананә јетинчә,
Туттиһәсәс олдум шәһәрнстанә јетинчә,
Һал әһли билар һалыны һал әһлини, еј дил,
Кизлат гәми-пунһанивау наданә јетинчә».

— Гәрнбә адамсан. Бундан сонра ајры адын на Фајдасы! Һамы мәни ол ханәндәсн һәмьбаба кими тамыјур. 40 илли сәнаткаријам, охујурам. 1962-чи илдән муаллимиз. Талабаларимни нечаси инди тамынмыш мугәниндир. Мәнә устад дејирләр. Һамы мәни белә тамыјур. Бундан сонра ајры ада на еһтјачым.

— Еһ, тәскилиқиди да верирсән өзүнә...

Р. БАБАОГЛУ.